Gümülcine'den Torbalı'ya...

Bir Mücadele Kahramanı Esat İleri

SELİN EZEL ÇAKAR

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ YAYINLARI

Selin Ezel Çakar

08 Nisan 1981 İzmir'de doğdu. İlköğretim ve lise öğrenimini İzmir'de tamamladı. 2005'te Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Halkla İlişkiler Bölümü'nden, 2014'de Celâl Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını, Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı'nda "Esat İleri Hayatı ve Faaliyetleri" konulu teziyle, 2018'de tamamladı. 2016-19 yıllarında, İzmir'de özel eğitim kurumlarında öğretmenlik yaptı. 2020'de başladığı İzmir Büyükşehir Belediyesi, Kent Arşivi, Müzesi ve Kütüphaneler Şube Müdürlüğü'nde [APİKAM] görev yapmaya devam ediyor.

Selin Ezel Çakar'ın 2020 yılında yayımlanan *İzmir Fecayii* kitabı ve *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*'nde de Nadir Özbek ile, *İmparatorluğun Bedeli* adlı bir makalesi vardır. İzmir Büyükşehir Belediyesi bünyesinde açılan "Kurtuluşumuzun 100.Yılı Anı Evi" projesinde de görev almıştır..

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları 8 · Akademik

Gümülcine'den Torbalı'ya... Bir Mücadele Kahramanı Esat İleri

Selin Ezel Çakar

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları

Genel Yayın Yönetmeni
Raşit Çavaş

Editör
Esra Kökkılıç

Kurumsal Kitap Tasarımı
Ömer Durmaz

Grafik Uygulama
İnanç Avadit - Selin Öztekin

Dario Moreno Sokak, 15 Konak – İzmir
izbbyayinlari@izelman.com.tr

Yayıncı Sertifika No: 47904

© İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları / **İzelman AŞ**

Baskı ve Cilt: Mono Kağıt Matbaa San. İç ve Dış Tic. Ltd. Şti.
Gürpınar Mahallesi, 7004/3 Sokak, 13/6D Bornova – İzmir
Tel: 0232 4610898
Sertifika No: 35956

1. Baskı
Ekim 2023
ISBN 978-625-99602-5-8

Bu kitabın bütün hakları İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları'na aittir. Kaynak gösterilerek tanıtım için yapılacak kısa alıntıların dışında yayıncının izni olmaksızın kitabın tamamı ya da bir kısmı hiçbir yolla çoğaltılamaz, dağıtılamaz ve yeniden elde edilmek üzere saklanamaz.

İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları, **İzelman AŞ**'nin bir markasıdır.

Gümülcine'den Torbalı'ya...
Bir Mücadele Kahramanı
Esat İleri

Selin Ezel Çakar

İZMİR
BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYESİ
YAYINLARI

İÇİNDEKİLER

Sunuş 11
Önsöz 13

Esat İleri Kimdir? 15
Balkanlar ve Siyasi Çalışmaları 21
Gümülcine'deki faaliyetleri 23
İttihat ve Terakki Cemiyeti 24
Balkan Savaşları 24
Trakya Paşaeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti 26
Batı Trakya Türk Cumhuriyeti 27
Milli Mücadele Yılları 29
Hilal-i Ahmer Cemiyeti [Kızılay] Aydın Şubesi Reisliği 31
Müdafaa-i Milliye Cemiyeti 32
Türk Tayyare Cemiyeti 32
İşgallere Direniş ve Esat İleri 33
Milletvekilliği 45
Aydın Milletvekilliği (23 Nisan 1920 – 16 Nisan 1923) 47
Menteşe [Muğla] Milletvekilliği (11.08.1923 – 26.06.1927) 53
Esat İleri'nin Şiirleri ve Risâleleri 69
Şiirleri… 72
Risaleleri… 74

Kaynakça 81
Ekler 87

Babam Vehbi Ezel'in anısına...

SUNUŞ

Gümülcineli Mehmet Esad (İleri) Anısına

Doç. Dr.
NİLGÜN NURHAN KARA

Birinci Dünya Savaşı ardından Mondros Mütarekesinin imzalanmasıyla Anadolu'da başlayan işgallere karşı Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde başlayan vatan savunmasına katılarak topyekûn verilen mücadelede öne çıkan isimler vardır. Vatan savunması uğrunda hizmetten geri durmayan kahramanlarımız arasında Gümülcineli Mehmet Esad (İleri) de yer almaktadır. Mehmet Esat İleri, Mili Mücadele Dönemi'nde yaşanan işgaller karşısında halkın teşkilatlanarak İstiklal Mücadelesi verdiği günlerde Aydın çevresinde ülke savunması için yaptığı katkıların yanında I. ve II. TBMM dönemlerinde Muğla milletvekili olarak siyasi alanda da faaliyet göstermiştir. İstiklal Mücadelesinde "feda-yı can" eden kahramanlar için yüce meclisin takdiriyle İstiklal Madalyası sahibi olan Esat İleri'nin hayatı ve faaliyetlerinin gelecek kuşaklara aktarılması açısından kıymetli bir çalışmadır.

ÖNSÖZ

Doç. Dr.
SELİN EZEL ÇAKAR

Osmanlı Devleti'nin gerileme döneminde hız verdiği yenilik hareketleri; yıkılma sürecine kadar devam etti. Özellikle 19. yüzyıla gelindiğinde hukuktan sosyal hayata, eğitimden sağlığa, devlet yönetiminden ekonomiye kadar hemen hemen her alanda kendisini gösterdi. Her alanda başlatılan yenilik hareketi yanında aydın bir zümrenin doğmasına neden oldu. Osmanlı aydınları, ülkenin kurtuluşuna dair çözüm yolları ararken, düşüncelerini cesurca dile getirmekten de çekinmediler. Ayrıca yazdıkları kitaplar ve yayımladıkları gazetelerle halkı bilinçlendirme ortak amaçları oldu. Çalışmamızda son Osmanlı aydınlarından Gümülcineli Mehmet Esat Hoca Efendi'nin (Esat İleri) hayatını ve çalışmalarını konu alırken, memleketin kurtuluşuna ve halkın bilinçlenmesine dair gayretleri de ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Esat İleri'nin Gümülcine'den Torbalı'ya uzanan hayat hikâyesinin tanınması noktasında büyük bir hassasiyet göstererek çalışmamı yayımlayan İzmir Büyükşehir Belediyesi Yayınları'na şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca Esat İleri'nin hayatını ve faaliyetlerini ele aldığım bu çalışmamda bana verdiği bilgiler ve temin ettiği kaynaklardan dolayı Esat İleri'nin torunu Sayın Çiçek Şimşir'e, aynı şekilde Esat İleri'nin torunu Sayın Kemal İleri'ye, değerli bilgileriyle çalışmama destek olan ve yardımlarını esirgemeyen Sayın Prof. Dr. İsmail Aka'ya, çalışmamın hazırlık sürecinde ve yazma aşamasında büyük destekleri dışında disiplinli çalışmasıyla yol gösterici hocam Sayın Doç. Dr. Nilgün Nurhan Kara'ya, maddi manevi desteklerinden ötürü eşim Murat Çakar'a ve her zaman yanımda olan annem Kadriye Ezel ve oğlum Oğuz Mete Çakar'a, sonsuz teşekkürü borç bilirim.

ESAT İLERİ KİMDİR?

Esat İleri'nin Gümülcine'den Torbalı'ya uzanan hayat hikâyesini bir film şeridine sığdırabilseydik, o filmde; Osmanlı'nın son dönemlerinde Balkanlardaki toprakların korunması için bölgenin ileri gelenlerinin gösterdiği siyasi ve askeri çabayı, Balkanlardan Anadolu'ya göç etmek zorunda kalan muhacirlerin yaşadıklarını, Milli Mücadele'yi, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin birinci ve ikinci döneminde nasıl bir çalışma yapısına sahip olduğunu ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında halkın yanmış yıkılmış yurtlarını çeşitli yokluklar içinde yeniden ayağa kaldırmaya çalışırken neler yaşadığını izleyebilirdik.

Esad İleri (solda), babası Gümülcine Mebusu Mehmet Hilmi, kızkardeşi Fatma ve erkek kardeşi Nuri (sağda)

Bir imparatorluğun çöküşünün ve bir ulusun, yeni bir devlet kuruşunun hikâyesi, bir ömre sığacak kadar kısa zamanda gerçekleşince, bu dönemde yaşayan ve Milli Mücadele'ye destek veren kişilerin hayat hikâyelerinin incelenmesi de Milli Mücadele'nin yerel çapta anlaşılmasına katkı sunacaktır. Balkanlarda, Kuzey Afrika'da, Ortadoğu'da, Arabistan Yarımadası'nda, Kafkaslar'da vatan savunması için cepheden cepheye koşmuş bir kuşaktan bahsediyoruz. Bu kuşak; cephelerde savaşmakla kalmamış; Birinci Dünya Savaşı'ndan çıkmış, işgallere uğramış, kurtuluş mücadelesi vermiş ve sonunda harabeye dönmüş bir ülkenin yeniden ayağa kaldırılması, modern esaslara göre Cumhuriyet'in inşa edilmesi görevlerini üstlenmiştir.

Esat İleri, yukarıda sözü geçen kişilerden yalnızca biridir. Vatan mücadelesine Balkanlarda başlayıp Anadolu'da devam etmiştir. Hem cephelerde silahlı mücadelenin içinde yer almış hem mecliste genç Cumhuriyet'in kuruluşunda hizmetlerde bulunmuştur. Balkanlardaki mücadelesi, Milli Mücadele yıllarındaki hizmetleri, meclis çalışmaları ve bunlara ek olarak çeşitli dallarda verdiği risale ve şiirlerine kitabın ilerleyen bölümlerinde bilgi ve belgeler ışığında ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Esat İleri, Yunanistan'ın Gümülcine şehrinde 1882 (H. 1298) yılında, ailenin ilk oğlu olarak dünyaya geldi. Kendisinden sonra doğan, iki kardeşi daha vardı: Kızkardeşi Fatma ve Galiçya Cephesi'nde kaybolan erkek kardeşi Osman Nuri. Annesi Penbe Hanım, Babası ise Darülfünun mezunlarından Fatih Camii Dersiâmı ve Gümülcine Mebusu Mehmed Hilmi'dir[1].

1 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF.MKT), Dosya No: 1155, Gömlek:36, 06.07.1912;

Esat İleri[2], ilköğrenimi Gümülcine'de tamamladıktan sonra medresede müderrislik eğitimi aldı. Mesleğine müderris olarak başladı ve ardından idadi mektebinde muallimlik, kasabanın cami-i kebirinde kürsü şeyhliği yaptı. İttihat Terakki Derneği'nin Gümülcine Reisliği görevini üstlendi. Balkan Savaşlarına gönüllü katıldı, Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin[3] kurulmasında görev aldı. Gümülcine'nin Yunan topraklarına dahil olmasından sonra İstanbul'a geldi ve sonrasında Aydın Sultânîsi Ulûm-ı Diniye ve Fars'i Muallimi[4] olarak Aydın'a atandı.

Milli Ordu Fahri Müftüsü

Birinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine Esat İleri; Kuva-yı Milliye'ye katılarak Aydın ve Ödemiş Cepheleri'nde savaştı. Aydın Hilal-i Ahmer [Kızılay] Reisliği ve Müdafaa-yı Milliye azalığı[5] görevlerinde bulundu. Savaş sırasında askerleri vaazlarıyla cesaretlendirdiği için "Milli Ordu Fahri Müftüsü" unvanı verildi.[6]

Esat İleri'ye, Aydın ve Havalisi Umumu Kuva-yı Milliye tarafından, "Milli Ordu Müftülüğü"ne tayinine ilişkin gönderilmiş belge

Milli Ordu Müftüsü Fazıl Muhterem Hoca Esad Efendi'ye
Aydın ve Ödemiş Cepheleri'nde askerimizle ve silahsızlarla ifa ettiğiniz pek büyük hüsn-i hizmetinize karşı zât-ı aliyyelerinizi Milli Ordu Müftülüğü'ne tayininiz tensip edilmiştir. Arz-ı keyfiyetiyle emin olduğumuz hizmet-ı vataniyenizin semavisini rica eylerim efendim.

12 Teşrin-i Evvel 1335
Aydın ve Havalisi
Umumu Kuva-yı Milliye
(mühür)

Halil Efendi (İleri)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C.26, S.41,ss.81-100. http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/18/38/323.pdf (Son Erişim: 14.01.2018) Ayten Can Tunalı; Esat İleri'nin babası Mehmet Hilmi'nin, 1. Dönem (1908-1912) Gümülcine Mebusluğu ve II. Dönem Kırkkilise (Kırklareli) mebusu olarak parlamentoda yer aldığını ve bunu da İhsan Güneş'in *Türk Parlamento Tarihi* I.ve II. Meşrutiyet'ine dayanarak ortaya koymaktadır. Ayrıca Tunalı, eserin sehven Mehmet Hilmi'nin isminin Mehmet Fehmi Efendi olarak geçtiğini aktarmaktadır. Ancak Esat İleri'nin 104 Nolu Hâl Tercümesi'nde ve Enver Ziya Karal'a yazdığı mektupta babası Mehmet Hilmi'nin Gümülcine Mebusu olduğunu doğrularken Kırkkilise Mebusluğuyla ilgili herhangi bir bilgi paylaşımında bulunmamıştır.

2 Ayten Can Tunalı "Kurutuluş Savaşı'nda Esat Efendi (İleri)" makalesinde babasının adını önad olarak kullanmadığını, başkalarınca *"Mehmed Esad"* olarak adından söz edildiğini aktarmaktadır. Oysa Başbakanlık Osmanlı Devlet Arşivlerinde *"Gümülcineli Mehmed Esad Efendi"* olarak ismi geçmektedir. Bunun için bkz. BOA, Dahiliye Kalem-i Mahsus (DH. KMS), Dosya No: 41, Gömlek No: 44, 22.02.1919.

3 Kader Özlem, "Tarihteki İlk Türk Cumhuriyeti, Turan-Sam Turan Araştırmalar Merkezi, 2008. http://www.turansam.org/makale.php?id=54 (Son Erişim: 14.01.2018)

4 BOA, İrade Dosya Usulü (İ.DUİT), Dosya No:62, Gömlek No: 75, 14.01.1918.

5 BOA, DH.KMS, 41-44; Bkz. Ekler Bölümü Tercüme-i Hâl, No:104.

6 Bkz. Ekler Bölümü; TİTE 71-12 ,1-2001; TİTE, 71-12,2001.

Gümülcine'den Torbalı'ya...

Bir Mücadele Kahramanı Esat İleri

SELİN EZEL ÇAKAR

Birinci dönemde Aydın, ikinci dönemde Menteşe'den [Muğla] Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekilliği görevini üstlenen Esat İleri'nin Milli Mücadele yıllarında Aydın ve çevresindeki askeri ve siyasi olaylar ve ilk iki dönem meclisteki tartışmalar, belgeler ve meclis tutanaklarıyla anlatılıyor.

Kitapta önce Esat İleri'nin Gümülcine ve Aydın bölgelerindeki çalışmaları ayrıntılı olarak gösterilirken, Balkanlardan gelen muhacirlerin yaşadıkları sorunlar da Esat İleri'nin gözünden aktarılmıştır. Esat İleri'nin Hilal-i Ahmer Aydın Şubesi Reisliği, "Milli Ordu Fahri Müftüsü" unvanıyla aldığı görevler ve meclis çatısı altında yaptığı konuşmalar, teklifler ve soru önergeleri de yine bu bölümde belgeleriyle aktarılmıştır.

Kitabın ikinci bölümünde Esat İleri'nin şiir ve risaleleri de tanıtılıyor. Milli Mücadele yıllarında kaleme aldığı yazılarında Esat İleri, işgal yıllarına ait duygu ve düşüncelerini dile getirmişti. Birçok yazısı da dönemin gazetelerinde yayımlanan İleri, 1911-1954 yılları arasında çok sayıda risale kaleme almıştı.

Lozan antlaşmasına ret oyu verdiği halde ikinci meclise de seçilen Esat İleri, Selin Ezel Çakar'ın bu çalışmasıyla ilk kez bu kitapta siyasi faaliyetleri, yazıları ve edebi yanıyla tam olarak gün ışığına çıkarılıyor.

İZMİR BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ YAYINLARI

ISBN 978-625-99602-5-8
9 786259 960258